

8. CHOV DOBYTKA. ZÁPŔAH. KARPATSKÉ SALAŠNICTVÍ

Chov dobytka představuje integrální součást zemědělského hospodaření od pravěkých období. Podle archeologických dokladů člověk patrně dříve domestikoval divoká zvířata a pak začal pěstovat kulturní plodiny, především obilniny. Nejstarším domestikovaným zvířetem byla ovce, později koza, hovězí dobytek a kuň.²³⁴ Otázky evolučního vývoje od lovu a sběračství k chovu dobytka a pěstování obilí řešili různí badatelé v minulosti i přítomnosti. Podle hypotézy K. Moszynského se prvotní hospodářství rozštěpilo do dvou proudů: v jednom mělo převahu pastevevství, v druhém pěstování rostlin. Vlivem etnických přesunů a kulturních proudů se tyto dva druhy hospodářství smísily a vyústily v rolnictví, tj. vyšší způsob pěstování rostlin za pomoci zvířat.²³⁵

Důležitým zdrojem obživy byl chov dobytka také u slovanských předků. Podle L. Niederla existoval vedle lovu a zemědělské produkce a intenzita jednotlivých složek obživy závisela na přírodních poměrech, na rázu krajiny.²³⁶ Chov dobytka u Slovanů potvrzují archeologické nálezy.

Agrární etnografie své výzkumy zaměřila na novověké období a sledovala problematiku chovu dobytka na základě terénních výzkumů a s využitím historické pramenné základny. Chov dobytka byl v českých zemích až do 2. pol. 19. stol. založen na extenzivních formách, kde důležitou roli hrála **pastva** dobytka. Obecní pastviny byly společným majetkem starousedlíků až do r. 1919, vedle toho se páslo na úhorech, v lesích, příp. na loukách po sklizni otav a na jaře do sv. Jiří (24. 4.). Pastva v lese nebyla spojena jen s travními porosty, ale také se sběrem plodů dubů a buků. Z důvodu ničení lesních porostů vrchnosti pastvu v lesích od pol. 18. stol. zakazovaly. Na úhorech se pásly ovce, které je formou košárování vyhnojovaly. Pastva začínala počátkem dubna, někdy až počátkem května, a končila, až když napadl první sníh.

Dobytek na společných pastvinách pásal **obecní pastýř**. InSTITUTE pastýřů je doložena v 11. a 12. stol. a udržela se do zániku společné pastvy koncem 19. stol., v některých obcích i později.²³⁷ Pastýř byl obcí najímán na jeden rok a za svou službu dostával od každého hospodáře sypané obilí (*osyp, sýpka*), za což musel vystrojit hostinu, obyčejně o sv. Martinu (11. 11.). Vedle toho užíval pole a louku a o Vánocích dostával koledu.²³⁸ Na soukromých pastvinách pásala dobytek čeled' nebo děti hospodáře či cizí z vesnice. Život na pastvě byl spojen s folklorními a obyčejovými projevy, z nich nejznámější se konaly o svatodušních svátcích (*honění krále, vození lenocha*). Provázely je vybírání darů a společná hostina.

234 BERANOVÁ, M.: *Zemědělství starých Slovanů*. Praha 1980, s. 16.

235 MOSZYŃSKI, K.: *Kultura ludowa Słowian. Kultura materjalna*. Kraków 1929, s. 115.

236 NIEDERLE, L.: *Život starých Slovanů III/1* Praha 1921, s. 27.

237 KRAMAŘÍK, J.: Chov dobytka, drůbeže a včelařství. In: *Lidová kultura*. Praha 1968, s. 44.

238 KUNZ, L.: *Osedlý rolník*. Rožnov p. R. 2006.

S přechodem na střídavé hospodaření a s pěstováním pícnin došlo k postupné likvidaci pastvy nahrazené celodenním ustájením dobytka.²³⁹ Pastviny (*trávníky*) byly v nižších úrodných oblastech (Haná, Polabí aj.) rozděleny mezi starousedlíky a přeměněny v pole; zůstaly zachovány jen v horských oblastech, kde tomu bránily přírodní podmínky.

K ustájení dobytka sloužily **chlévy**. Do 18. stol. byly převážně dřevěné a malé (*staré chlévy*), protože se dobytku nechovalo mnoho. S rozvojem chovu se na selských statcích stavěly zděné, klenuté chlévy, specifikované pro jednotlivé druhy chovaných zvířat: maštal pro koně, chlév (stáj) pro hovězí dobytek a ovčín pro ovce, které byly různě situovány v rámci dvora usedlosti. U chlévního typu domu v horských oblastech českých zemí měl jako součást obytného domu vstup přímo ze síně. Jinde chlév pro hovězí dobytek stál na selském statku v samostatném traktu; prasata se chovala v dřevěných koticích u hnojiště.

Největší pozornost byla na selských statcích věnována chovu **koní** i z důvodu povinné potažní roboty několik dní v týdnu. Proto maštal, kde byli ustájeni, byla přístupna ze síně nebo situována blízko obydlí. Koně se pásli i přes noc na speciálních pastvinách (*koňské trávníky*) k tomu určenými pastýři (*hotaři, koplari*). Noční pastvu provázela řada folklorních látek, často s motivem setkání s vodníkem. Péče o koně byla povinností nejstaršího pacholka (čeledína), který v maštali také spával na dřevěné palandě. Protože koně představovali chloubu hospodáře, byli dobře krmeni a ošetřováni, ale patrně až v 19. a 20. stol., protože na středověkých ikonografických dokladech vidíme při orbě spřahování koní s jinými tažnými zvířaty, což nesvědčí o velké síle koňského zápřahu.

Hovězí **skot** představoval po stránce hospodářské nejvýznamnější hospodářská zvířata rolnického hospodářství. Volského zápřahu se užívalo k potahu na panských dvorech i na selských usedlostech. Párový zápřah skotu byl oborem sledován jako starý kulturní fenomén s cílem zpracování typologie. Kravský potah s chomoutem se jako novější forma objevuje na malých domkářských usedlostech. Péči o dojné krávy měly na starosti děvečky (*dívky*) a hospodyně. Ikonografické doklady z raně novověkého období zachycují ženy při dojení, jak klečí. Nedostatečně krmená dobytčata byla zakrslá a neumožňovala dojení na stoličce, jak je doloženo recentními zprávami. Od 18. stol. dochází k šlechtění skotu dovozem cizích plemen. Hlavní význam chovu skotu spočíval v mléčném hospodářství, v produkci mléka a mléčných výrobků, které byly základní součástí lidové stravy. Proto s chovem krav byly spojeny magické praktiky, které měly zabránit působení čarodějnic, jež mohly kravám sebrat užitek. Tyto představy se vázaly zejména k filipojakubské noci před prvním květnem.

Chov prasat, provozovaný extenzivními formami, provázela pastvu v lesích a na úhořech. Její omezování v 2. pol. 19. stol. vedlo k přechodu na trvalé ustájení a k budování zděných vepřinů. Honění prasat na výkrm z Uher a Polska nahradila po první světové

239 KUNZ, L.: Rolnický chov dobytka a zánik rovinné pastvy na Záhoří v době rozpadu trojhonného hospodářství. *Časopis Moravského muzea zemského* 39, 1954, s. 219–300.

válce domácí šlechtěná produkce. S chovem prasat souvisela speciální zaměstnání, zvěrokleštíci (*nunváři*) rekrutující se z oblasti východní Moravy (Bojkovice, Slavičín).²⁴⁰

Ovce je označována jako nejužitečnější zvíře feudálního hospodářství. Chov ovcí měl nížinnou a vysokohorskou formu (salašnictví). Zatímco nížinná forma, spojená s úhrovou, trojpolní soustavou, byla zaměřena na produkci vlny, u vysokohorského salašnictví důležitou roli hrálo zpracování mléka přímo na horské salaši. Nížinný chov ovcí se rozvíjí od 16. stol., kdy v této oblasti podnikají velkostatky, což bylo často příčinou sporů s vrchnostmi o pastviny. V 19. stol. v souvislosti s dovozem levné vlny ze zámoří je nížinný chov ovcí podstatně omezen nebo zaniká. Vysokohorský chov ovcí byl spojen s východní Moravou, s regionem Valašska a těšínského Slezska. Je mu jako charakteristickému projevu karpatské kultury věnována velká badatelská pozornost ve všech zemích, jimiž karpatský oblouk prochází.

Literatura

MOSZYŃSKI, Kazimierz: *Kultura ludowa Słowian. Kultura materjalna*. Kraków 1929; MYSLIVEC, František: *Starý způsob hospodářství na Opavsku*. Praha 1933; KRAMAŘÍK, Jaroslav: Chov dobytka, drůbeže a včelařství. In: *Lidová kultura*. Praha 1968, s. 44–53; KUNZ, Ludvík: *Osedlý rolník*. Rožnov p. R. 2006; BERANOVÁ, Magdalena – KUBAČÁK, Antonín: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010; SLAVKOVSKÝ, Peter: Tradičná organizácia chovu hospodárskych zvierat slovenských roľníkov v strednej a južnej Európe. In: *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu*. Brno 2012, s. 113–144.

Zápřah dobytka

Párový zápřah skotu představuje další starý kulturní fenomén sledovaný badateli různých oborů z hlediska genetického, typologického i morfologického už od 19. století. Vedle typologie orného náradí ho lze označit za jednu ze základních otázek studia agrární kultury. Středoevropský (slovanský) materiál popsali a utřídili ve svých syntézách L. Niederle (1921) a K. Moszyński (1929), a to ve vazbách na situaci u sousedních etnik germánských a ugrofinských. Zatímco u koňského zápřahu vývoj postupoval formou zápřahu pro jedno zvíře (prsní popruh, chomout), u zápřahu hovězího dobytka (volů) bylo základní a starší formou spřažení párové. Niederle uvádí, že u Slovanů je koňský zápřah do chomoutu nejasného původu, u volského zápřahu do dřevěného párového jha nebo jařma, jež jsou doloženy prameny v X. a XI. století, nelze specifikovat věcný rozdíl obou termínů.²⁴¹

Kazimierz Moszyński vytvořil systematiku párového zápřahu hovězího dobytka s pěti regionálními formami rozšířenými ve slovanských zemích: **1) Jařmo obloukové** (*kablq-kowe*) s dvěma ohebnými, vyjmutelnými oblouky zasazenými do šíjového trámce. Vysky-

240 VÁLKA, M.: Zvěrokleštíctví. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* 3. Praha 2007, s. 1226–1227.

241 NIEDERLE, L.: *Rukověť slovanských starožitností. Hospodářství a ves*. Praha 1953, s. 336.

tuje se mimo středoevropský prostor na Balkáně a u východních Slovanů; **2) Jařmo žeberkové** (žeberkowe) tvořené trámcem se vsazenými příčkami objímajícími krk zvířete; vnitřní jsou silnější, vnější slabší. Dole jsou oba páry příček propojeny provazem nebo řetězem. Ve slovanském prostředí se objevuje v Bělorusku a na Balkáně (Makedonie, Bulharsko), jinak také v ostatní Evropě; **3) Jařmo podhrdelnicové** (*podgardlicowe*) souvisí geneticky s předchozí formou a jeho charakteristickou součástí je *podhrdelnice*, trámec procházející pod krkem zvířat. Je typické pro středoevropské slovanské země (Morava, Slovensko, Polsko), ale také pro východní a jižní Slovany, proto někteří badatelé označují podhrdelnicové jařmo jako slovanské (R. Braungart). Používalo se však také v Maďarsku, Rumunsku a v dalších evropských zemích; **4) Jařmo se samorostlými vnitřními příčkami** (*kulowate*) se vyvinulo jako mladší přechodný tvar v lesnatých oblastech Polesí, Běloruska, východního Mazovska a Pruska, kde se samorosty užívaly místo skládaných částí podmětů a také z důvodu, že střední část podhrdelnice bránila zvířatům při odpočinku a při pastvě; **5) Jařmo s rozdělenou podhrdelnicí** (*z przerwaną podgardlicą*), užívané na Balkáně, lze geneticky srovnat s předchozí formou.²⁴²

Pokud se v hospodářství užívaly vedle sebe různé formy jařma, diferencovalo se jejich funkční užití: menší sloužilo k zápřahu do vozu, větší pro orné nářadí. Od 19. stol., kdy na selských usedlostech začal koňský zápřah převládat nad zápřahem hovězího dobytka, tj. volským, se průvodním jevem stalo rozdělení párového nářadí na zápřah jen pro jeden kus dobytka. Tato forma se uplatňovala na malých rolnických usedlostech. Nářadí nese různé lokální názvy, které jsou dokladem mladého původu nástroje (*jařmica, klika, krumpolec, čelo*).²⁴³ Podle koňského chomoutu vznikla varianta rozpojitelého chomoutu pro hovězí dobytek.

Poválečný etnografický výzkum vedle uvedených otázek typologických řešil také problematiku etnické příslušnosti jednotlivých forem zápřahů. J. Kramařík polemizoval se závěry německého badatele R. Braungarta, který přeceňoval civilizační vklad Germánů. Na základě terénních výzkumů v Pošumaví, tedy na styku slovanského a germánského světa, ukazuje na problémy s etnicitou u tohoto kulturního fenoménu.²⁴⁴ Český materiál mu byl podkladem ke zpracování problematiky u všech západoslovanských národů.²⁴⁵ Otázky typologické a terminologické řešil východoněmecký badatel W. Jacobeit,²⁴⁶ z českých autorů už zmíněný J. Kramařík a také F. Šach, který se snažil Jacobeitovy postuláty aplikovat na domácí materiál.²⁴⁷

Problematika zápřahu se stala také jedním z aktuálních úkolů Komise pro dějiny a vývoj evropského zemědělství, která byla ustavena r. 1966 v Praze na zasedání mezi-

242 MOSZYŃSKI, K.: *Kultura ludowa Słowian. Kultura materjalna*. Kraków 1929, s. 647–654.

243 PEŠÍK, F.: O volském potahu. In: *Agrární kultura*. Brno 2007, s. 143–148.

244 KRAMAŘÍK, J.: Zápřah skotu v Pošumaví. *Československá etnografie* 8, 1960, s. 253–272.

245 KRAMAŘÍK, J.: Zur Frage der Rinderanspannung bei den Westslawen. *Vznik a počátky Slovanů* 6, 1966, s. 295–334.

246 JACOBELT, W.: Jochgeschier- und Spanntiergrenze. *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 3, 1957, s. 119–144.

247 ŠACH, F.: W. Jacobeit, Zápřah a hranice tažných zvířat. *Historie a musejnictví* 4, 1958, s. 241–244.

národní organizace Société Internationale d' Ethnologie et de Folklore (SIEF). Výsledky činnosti komise byly publikovány v *N rodopisn m věstníku  eskoslovensk m* 1969, kde vedle pramenného materiálu z jednotlivých evropských zemí v  asov m rozmezí 18.–20. stol. najdeme i návrh na typologii z p rahu a pokus o sjednocen  terminologie.²⁴⁸ Základním kritériem publikovan  typologie je funkční stránka nástroje, tj. jak a odkud se snímá z těla zv rete ta n  síla. Proto základní typy z p rahu jsou: **1) Hlavov  z p rah** (*Kopfzuggeschierre*), kde je síla snímána z  eln , resp. ro n  krajiny; **2) Kohoutkov  z p rah** (*Widerristzuggeschierre*) sn m  tažnou sílu z kohoutku na zlomu   je a h rbetu zv rete; **3) Plecov  z p rah** se opírá o tělo (plece) zv rete a pomocí chomoutu a postra k  p en s  tažnou sílu (*Schulterzuggeschierre*). Vedle toho autoři definují formu z p rahu, kter  zahrnuje men  území a m  region ln  platnost. Typ se může realizovat různými formami, jak je to patrn  u kohoutkov ho typu, kter  byl roz  ren u všech etnik ve st edoevropsk m prostoru.

Z p rah dobytka lze chápat jako sou ast  ir i badatelsk  oblasti lidového **transportu**. Vzhledem k tomu, že v tradičním lidov m prostředí základní formou byla suchozemsk  doprava na pozemních komunik ch a ve vhodných podmínkách (splavn  vodní toky) vodn  transport, zam řil se výzkum těmito dvěma směry. Vedle potažní síly dobytka v lidov m transportu prim rn  roli hrála lidsk  síla. Na tuto rudimentální formu dopravy se zaměřila všechna star i kompendia a také bádání po druhé sv tov  válce. Materiál z  esk ch zemí analyzoval ve svých pracích Ludvík Baran. Na základě ter enn ch výzkumů v karpatsk  oblasti východní Moravy a t  insk ho Slezska a v  esk ch pohraničních oblastech shromáždil etnografick  materiál o smyc ch a rudimentálních saních na sv a en  dřeva.²⁴⁹ Na jinou archaickou formu transportu, na letní san  se zam řil ma arsk  etnograf B la Gunda s využitím recentního materiálu ze severního Maďarska a Slovenska.²⁵⁰ L. Baran byl jedním ze spoluautorů kolektivního díla o lidov m transportu v Evropě, kter  se snažilo postihnout zejména zanikající rudimentální formy vyu ivaj c  lidskou s lu, jejichž kořeny lze hledat v pravěkých vývojových etapách lidsk  společnosti a jsou spole n  mnoha civilizacím.²⁵¹

Literatura

MOSZYŃSKI, Kazimierz: *Kultura ludowa Słowian. Kultura materjalna*. Kraków 1929, s. 611–678; BARAN, Ludvík: Smyky a s n  v zemích  esk ch a na Slovensku.  eskoslovensk  etnografie 4, 1957, s. 333–347; KRAMAŘÍK, Jaroslav: Zur Frage der

248 JACOBET, W. – KRAMAŘÍK, J.: Z p rah skotu (18.–20. století). *N rodopisn  v stn k  eskoslovensk * 3–4, 1969, s. 11–15.

249 BARAN, L.: Smyky a s n  v zem ch  esk ch a na Slovensku.  eskoslovensk  etnografie 4, 1957, s. 333–347.

250 GUNDA, B.: Sommerschlitten in Nordungarn und in der Slowakei. *Ethnologia slavica* 8–9, 1977, s. 121–138.

251 FENTON, A. – PODOL K, J. – RASMUSSEN, H. (red.): *Land Transport in Europe*. Copenhagen 1973.

Rinderanspannung bei den Westslawen. *Vznik a počátky Slovanů* 6, 1966, s. 295–334; JACOBET, Wolfgang – KRAMAŘÍK, Jaroslav: Zápřah skotu (18.–20. století). *Národopisný věstník československý* 3–4, 1969, s. 11–15; FENTON, Alexander – PODOLÁK, Ján – RASMUSSEN, Holger (red.): *Land Transport in Europe*. Copenhagen 1973; VONDRUŠKA, Vlastimil: *Slovník starého zemědělského náradí, nástrojů a strojů (1750–1914) II*. Roztoky u Prahy 1989, s. 369–403; VÁLKA, Miroslav: Zápřah dobytka. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* 3. Praha 2007, s. 1195–1196.

Karpatské salašnictví

Jedno ze stěžejních badatelských témat agrární etnografie byla problematika chovu lehkého dobytka, vysokohorské pastevečtví (salašnictví) rozšířené po celém karpatském oblouku i v dalších evropských vysokohorských areálech (Balkán, Alpy). Etnografové a historikové sledovali jak výrobní složku a hmotné reálie, tak také obyčejově-právní otázky spojené s využíváním vysokohorských pastvin, pasteveckou samosprávou a se vztahem k pozemkové vrchnosti. Na právní souvislosti karpatského salašnictví se jako jeden z prvních zaměřil historik Karel Kadlec,²⁵² otázky etnické příslušnosti valachů řešil slavista a filolog vídeňské univerzity **Franjo Miklošič**²⁵³ a výrobní otázky sledoval v polských Karpatech i na východní Moravě Ludomir Sawicki.²⁵⁴ V meziválečných letech výzkumné práce probíhaly ve *Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Specifické postavení mezi badateli získal rumunský stipendista **Dumitru Crânjală**, který razantně odmítl myšlenku o rumunském původu prvních valašských kolonistů na východní Moravě.²⁵⁵

V poválečné době se vysokohorské salašnictví stalo jedním z ústředních badatelských témat *Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně* založené v r. 1959. Pro potřebu plánované syntézy vznikla bibliografie literatury o karpatském a balkánském pastýřství redigovaná polskou badatelkou Bronisławou Kopczyńskou-Jaworskou (1984). Vedle všeobecných materiálů zahrnuje literární produkci bulharskou, československou, jugoslávskou, maďarskou, polskou, rumunskou a sovětskou (ukrajinskou a moldavskou).²⁵⁶ Plánované dílo se však realizovat nepodařilo.

Salašnickou problematiku intenzivně sledovala polská etnografie a výsledky publikovala v několikásvazkové ediční řadě *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala 1–7* (1959–1980).

252 KADLEC, K.: *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha 1916.

253 MIKLOŠIČ, F.: *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*. Wien 1880.

254 SAWICKI, L.: Wędrówki pasterskie w Karpatach. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 4, 1911, č. 6, s. 79–106

255 CRÂNJALĂ, D.: *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*. Praha 1938.

256 KOPCZYŃSKA-JAWORSKA, B. (ed.). *Pastýřská kultura. Bibliographia ethnographica carpatobalcanica* 2. Brno 1984.

Jednotlivé svazky se tematicky zaměřují na přírodní prostředí sledovaného regionu, na horské a podhorské pastviny, chov ovcí a dobytka, dějiny osídlení a organizace společné pastvy, pohyb pastýřů, stavitelství a salašnické zařízení, na život pastýřů a jejich folklor. Autorství díla náleží W. Antoniewiczovi, S. Berezowskému,²⁵⁷ K. Dobrowolskému,²⁵⁸ B. Kopczyńské-Jaworské, A. Kutrzebě-Pojnarowé ad.

K objasnění fenoménu západokarpatského salašnictví přispěli také čeští badatelé, vedle brněnského historika Josefa Macůrka²⁵⁹ největším dílem etnograf **Jaroslav Štika**, vědecký pracovník Ústavu pro etnografii a folkloristiku v Brně, od r. 1972 ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Analyzoval pramenovou základnu,²⁶⁰ sledoval rozšíření jevů valašské salašnické kultury na východní Moravě²⁶¹ a zpracoval rovněž realie salašnické kultury (ohnišť, košarování).²⁶² Zaměřil se také na otázky etnografické rajonizace a diferenciacie obyvatelstva na východní Moravě, kterou uzavřel monografií *Moravské Valašsko* (1960).²⁶³

Na Slovensku se tématem pasterectví po druhé světové válce zabýval Václav Chaloupecký²⁶⁴ a dlouhodobě jako životním tématem **Ján Podolák**, vědecký pracovník Národopisného ústavu SAV a pak vysokoškolský pedagog na Univerzitě Komenského. Výsledkem jeho terénních výzkumů byla monografie o pastýřství ve Vysokých Tatrách²⁶⁵ a syntéza *Tradičné ovčiarstvo na Slovensku* (1982), zpracovaná z hlediska vysokohorské i nížinné formy.

V šedesátých letech minulého století byly péčí Maďarské akademie věd vydány dva sborníky zaměřené na chov dobytka a život pastýřů – *Viehzucht und Hirtenleben* (1961) a *Viehwirtschaft und Hirtenkultur* (1969) – redigované László Földesem, které jsou výsledkem širší mezinárodní spolupráce. Redaktor, významný maďarský agrární etnograf, sám vydal obsáhlý soupis odborné etnografické literatury k chovu dobytka a životu pastýřů.²⁶⁶ Mezi přispěvatele náležel také východoněmecký badatel W. Jacobeit, jenž téma chovu dobytka ve střední Evropě zpracoval v historickém průřezu až

257 BEREZOWSKI, S.: Problemy geograficzne pasterstwa wędrownego. In: *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala 1*. Wrocław 1959, s. 77–146.

258 DOBROWOLSKI, K.: Migrace wołoskie na ziemiach dawnego państwa polskiego. In: *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala 8*. Wrocław 1970, s. 88–96.

259 MACŮREK, J.: *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. K dějinám osídlení a hospodářskosociálního vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy*. Ostrava 1959.

260 ŠTIKA, J.: Bádání o karpatském salašnictví a valašské kolonizaci na Moravě. *Slovenský národopis* 9, 1961, s. 513–548.

261 ŠTIKA, J.: Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě. *Český lid* 48, 1961, s. 97–105.

262 ŠTIKA, J.: Salašnické ustájování dobytka a košarování na moravskoslovenském pomezí. *Český lid* 45, 1958, s. 64–74; ŠTIKA, J.: Ohniště v karpatských salašnických kolibách. *Český lid* 54, 1967, s. 267–284.

263 ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko*. Ostrava 1973.

264 CHALOUPECKÝ, V.: *Valaši na Slovensku*. Praha 1947.

265 PODOLÁK, J.: *Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier*. Bratislava 1967.

266 FÖLDES, L. (ed.): *Az állattartás és pásztorelet néprajzi szakirodalma* [Odborná etnografická literatura k chovu dobytka a životu pastýřů]. Budapest 1963.

po dvacáté století.²⁶⁷ Z československých badatelů přispěly svými pracemi J. Macůrek, J. Štika, D. Krandžalov, L. Kunz a J. Podolák.

Chovu dobytka valašským způsobem se věnovali v karpatské části Moravy autoři i po r. 1989. Na rozdíl od nadregionálního pohledu Štikova se monografie *Rolnický chov ovcí a koz* (2005) **Ludvíka Kunze** zaměřuje převážně na domácí prostředí, i když zahrnuje v rámci historiografického úvodu text Slováka Hugolina Gavloviče *Valaská škola mravov stodola z 18. stol.* Vedle popisu vývoje chovu ovcí na Moravě od 17. stol. další část díla má charakter terminologického slovníku, v němž autor objasňuje realie související s chovem ovcí a koz, jak je zaznamenal během svých terénních výzkumů v poválečné době. Text provázejí dokumentární kresby Karla Langra.²⁶⁸

Salašnickou problematiku uzavřel novou syntézou *Valaši a Valašsko* (2007) J. Štika.²⁶⁹ Vysokohorské salašnictví je mu bází k objasnění karpatské kolonizace a k vysvětlení paralel ve způsobu života karpatských a balkánských pastevců. I když centrem zájmu je východní Morava, autor předkládá srovnávací materiál i z jiných karpatských zemí, popřípadě též z balkánského prostředí s cílem poznat genezi a vývojové cesty tohoto specifického lidového zaměstnání, jehož nejzápadnější výspu najdeme právě v českých zemích.

Už F. Miklošić a po něm řada badatelů, naposledy J. Štika, dávali karpatské salašnictví do souvislosti s pastevečtvím na Balkáně, kde jsou vysokohorští pastevci nejčastěji označováni jako Vlaši. Složitou problematiku pastevečtví v tomto kulturním areálu Evropy z hlediska historického, etnického a společensko-právního objasnil ve své studii srbský badatel **Miloš Luković**.²⁷⁰ Starý balkánský kulturní fenomén spadající svými kořeny do pravěkých formací byl provázen trashumancí mezi zimní a letní pastvou a tvořil stabilní společenský systém, který akceptovala po okupaci Balkánu i osmanská státní správa.

Literatura

SAWICKI, Ludomir: Wędrówki pasterskie w Karpatach. *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 4, 1911, č. 6, s. 79–106; KADLEC, Karel: *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha 1916; CRÂNJALĂ, Dumitru: *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*. Praha 1938; CHALOUPECKÝ, Václav: *Valaši na Slovensku*. Praha 1947; MACŮREK, Josef: *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století*. Ostrava 1959; *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala 1–8*. Wrocław 1959–1970; FÖLDES, László (ed.): *Viehzucht und Hirtenleben*. Buda-

267 JACOBET, W.: *Schafhaltung und Schäfer in Zentraleuropa bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Berlin 1961.

268 KUNZ, L.: *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov p. R. 2005.

269 ŠTIKA, J.: *Valaši a Valašsko. O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov p. R. 2007.

270 LUKOVIĆ, M.: Transhumantní migrace pastevců v centrálních a západních oblastech Balkánu. In: *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu*. Brno 2012, s. 145–196.

pest 1961; JACOBET, Wolfgang: *Schafhaltung und Schäfer in Zentraleuropa bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Berlin 1961; KRANDŽALOV, Dimitr: *Valaši na Moravě. Materiály, problémy, metody*. Praha 1963; PODOLÁK, Ján: *Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier*. Bratislava 1967; FÖLDES, László (ed.): *Viehwirtschaft und Hirtenkultur*. Budapest 1969; PODOLÁK, Ján: *Tradičné ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava 1982; KOPCZYŃSKA-JAWORSKA, Bronisława (ed.): *Bibliographia ethnographica carpatobalcanica 2. Pastýrská kultura*. Brno 1984; KUNZ, Ludvík: *Roľnícky chov ovčí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm 2005; ŠTIKA, Jaroslav: *Valaši a Valašsko. O pôvodu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov pod Radhoštěm 2007; ČAKAN, Ivan: *Tradicionalno ovčarstvo Vojvodine*. Novi Sad 2011; LUKOVIĆ, Miloš: *Transhumantní migrace pastevců v centrálních a západních oblastech Balkánu*. In: *Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu*. Brno 2012, s. 145–196.